

งานสังคมสงเคราะห์

กับผู้ใช้บริการที่ไม่สมัครใจ: ขอบเขต
เครื่องมือ และทิศทางการพัฒนางาน

3

Social Work with Involuntary Clients:
Scope, Tools, and Directions for
Practice Development

ทรงศักดิ์ รักพ่วง¹

Songsak Rakpuang

รับบทความ	17 มกราคม 2567
แก้ไขบทความ	26 พฤษภาคม 2568
ตอบรับบทความ	28 พฤษภาคม 2568

¹ อาจารย์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
99 หมู่ 18 ถนนพหลโยธิน อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121
Lecturer at the Faculty of Social Administration, Thammasat University
99 Moo 18, Phahonyothin Road, Khlong Luang, Pathum Thani Thailand 12121
E-mail: songsak.rakpuang@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้เป็นบทความวิชาการ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็นหน่วยบริการ พื้นที่การทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด รวมถึงอภิปรายถึงเครื่องมือที่เหมาะสมในการทำงาน ตลอดจนนำเสนอทิศทางการพัฒนางานด้านเด็กที่กระทำความผิด ทั้งนี้ เด็กที่กระทำความผิดเป็นหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจ ซึ่งถูกส่งต่อมาเพื่อเข้าสู่การทำงานสังคมสงเคราะห์ โดยมีขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็นด้านการบำบัด แก้ไข และฟื้นฟู ด้านการป้องกัน ด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ และการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ ขณะที่ขอบเขตการทำงานในเชิงหน่วยบริการนั้นมีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยบริการในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงแรงงาน เป็นต้น ส่วนขอบเขตการทำงานในเชิงพื้นที่ได้มุ่งเน้นในเชิงสถาบันทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน ชุมชนและสังคม ผ่านเครื่องมือที่เหมาะสมในการทำงาน อาทิ กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ แผนผังครอบครัวหรือสาแหรกครอบครัว และการเยี่ยมบ้าน จากผลการศึกษามีข้อเสนอแนะต่อทิศทางการพัฒนางาน แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค ได้แก่ การสร้างและพัฒนาเครือข่ายในการทำงาน และการพัฒนานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ระดับจุลภาค ได้แก่ การดำเนินงานที่เน้นด้านการป้องกัน และการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ เครื่องมือในการทำงาน

คำสำคัญ : งานสังคมสงเคราะห์ ผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจ เด็กที่กระทำความผิด

Abstract

This article presents an academic analysis aimed at exploring the scope of work in terms of key issues, service providers, and areas of intervention involving children in conflict with the law. It also discusses appropriate tools for practice and outlines future directions in service provision for this group. These children are considered involuntary clients who are referred to the social work system. The scope of work in terms of key issues includes treatment, correction, and rehabilitation; prevention; protection and the safeguarding of rights; and the enhancement of individual capacity and well-being. A range of agencies are involved in service delivery, including those under the Ministry of Social Development and Human Security, Ministry of Justice, Ministry of Education, Ministry of Public Health, and Ministry of Labor. In terms of area-based practice, the focus is on social institutions, including the family, school, community, and society. These are addressed through appropriate approaches and tools, such as the social work intervention process, family genograms and home visits to support effective assessment and practice. The findings of this study lead to the recommendations for the future development of practice at two levels. At the macro level, this involves the creation and strengthening of networks, along with the development of relevant policies and laws. At the micro level, it involves prevention-oriented approaches and the development of knowledge, skills, and tools for practice.

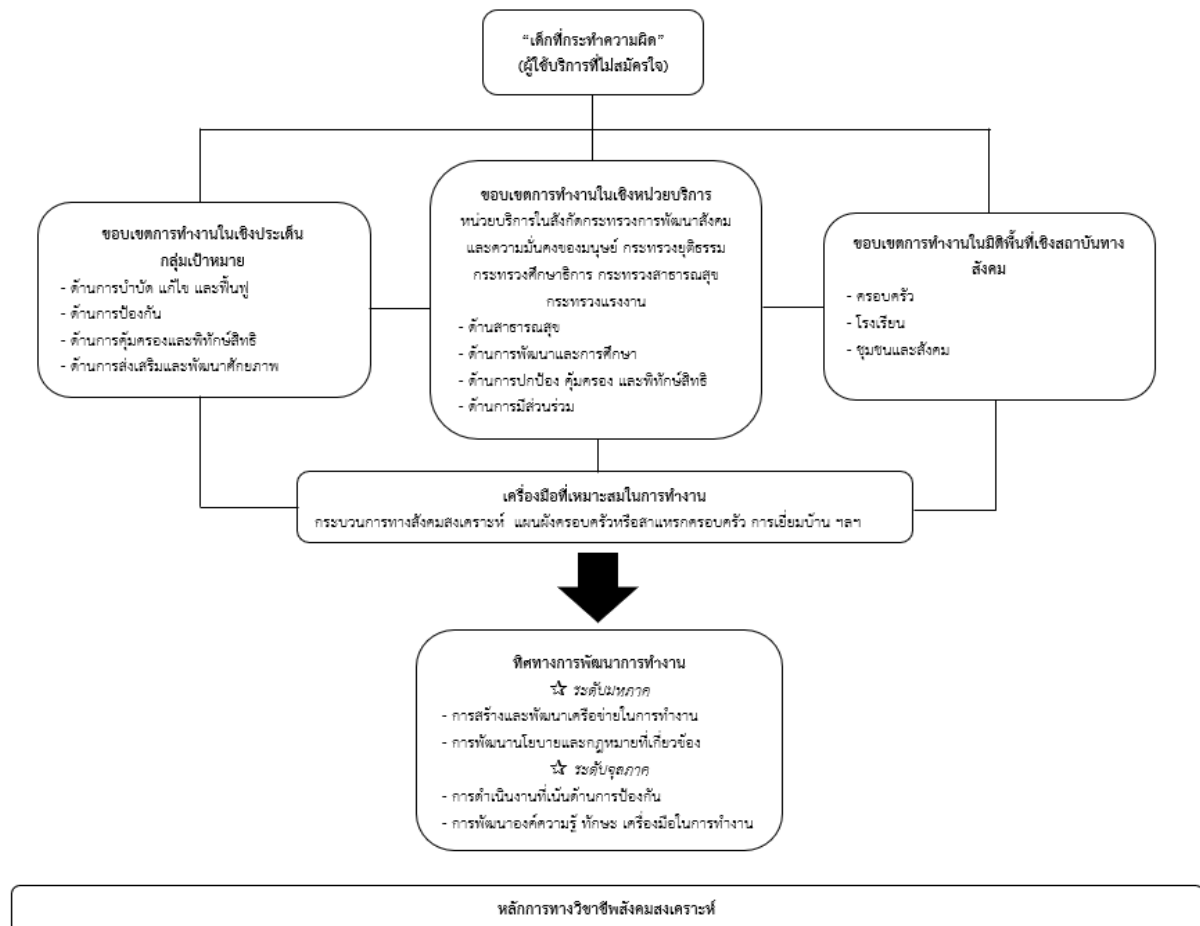
Keywords: Social work, Involuntary clients, Children in conflict with the law

บทนำ

ปัจจุบันปัญหาเด็กและเยาวชนกระทำความผิดเป็นปัญหาหนึ่งที่สังคมไทยต่างเป็นกังวลเนื่องจากมีแนวโน้มที่รุนแรงและมีจำนวนมากขึ้น จากรายงานประจำปีของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม พบว่าสถิติการกระทำความผิดซ้ำของเด็กและเยาวชนทั่วประเทศมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2552-2557 โดยพบว่าในปี พ.ศ. 2552 เด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิดซ้ำคิดเป็นร้อยละ 13.57 ปี พ.ศ. 2554 คิดเป็นร้อยละ 15.86 ปี พ.ศ. 2556 คิดเป็นร้อยละ 18.63 และปี พ.ศ. 2557 คิดเป็นร้อยละ 20.50 ตามลำดับ ขณะที่ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 มีเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวจำนวน 1,456 คน และพบว่ามีเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดซ้ำและติดตามในรอบปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 มีจำนวน 228 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 15.66 (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2566) จากสถิติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการกระทำความผิดซ้ำของเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มไม่คงที่และอาจจะเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นความท้าทายอย่างยิ่งต่อการทำงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชนที่ต้องกลับมาพิจารณาทบทวน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการทำงาน ทั้งนี้ งานสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการบำบัดแก้ไขฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด โดยเฉพาะนักสังคมสงเคราะห์ที่ปฏิบัติงานในสังกัดกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม ทั้งสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ซึ่งมีหน้าที่หลักคือการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ ข้อมูลของเด็กและเยาวชนในด้านครอบครัว สังคม สภาพแวดล้อม รูปแบบการดำเนินชีวิต ฯลฯ โดยนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการวิเคราะห์ ดำเนินการจำแนกประเภทและวางแผนการให้การบำบัดฟื้นฟู เด็ก เยาวชนและครอบครัว เพื่อช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทัศนคติ และเตรียมความพร้อมภายหลังปล่อยตัวของเด็กและเยาวชนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในสังคม (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2561; อารีรัตน์ อติชัยเดชรินทร์, 2562)

ในอีกแง่มุมหนึ่ง เด็กและเยาวชนเปรียบเสมือนอนาคตของชาติที่ควรได้รับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นพลเมืองดีอยู่ในศีลธรรม เคารพต่อกฎหมาย เมื่อเติบโตใหญ่พลเมืองของประเทศก็จะมีแต่คนดี และประเทศเจริญก้าวหน้าต่อไปได้ ดังนั้น หากไม่มีการพิจารณาทบทวนหลักการ วิธีการทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด เพื่อส่งเสริมงานด้านนี้ อาจทำให้ประเทศต้องสูญเสียฐานทรัพยากรสำคัญที่จะเป็นกำลังหลักในการพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคตในขณะที่ (นำข้อความด้านล่างมาต่อให้เป็นย่อหน้าเดียวกัน)การทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด ซึ่งเป็นเป้าหมายที่เรียกว่า “Involuntary Clients” หรือ “ผู้ใช้บริการที่ไม่สมัครใจ” ซึ่งกลุ่มผู้ใช้บริการที่ไม่สมัครใจนั้นมีอยู่หลากหลาย เช่น ผู้ใช้สารเสพติด ผู้สูงอายุ เด็กที่กระทำความผิด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มเด็กที่กระทำความผิดเป็นกลุ่มที่น่าสนใจที่ถูกส่งต่อมาเพื่อเข้าสู่การทำงานสังคมสงเคราะห์ เป็นกระบวนการทำงานที่ใช้ต้องทั้งศาสตร์และศิลป์บนฐานหลักการทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ เช่น การเคารพในศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ การไม่เลือกปฏิบัติ การยอมรับในความแตกต่าง เป็นต้น รวมถึงต้องคำนึงถึงการปรับใช้เครื่องมือ ทักษะทางสังคมสงเคราะห์อย่างเหมาะสม เพื่อป้องกัน แก้ไข ฟื้นฟู และพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้ได้รับประโยชน์สูงสุดจากกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ ด้วยเหตุนี้การศึกษาเพื่อสะท้อนการวิเคราะห์สังเคราะห์ขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็น หน่วยบริการ พื้นที่การทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด รวมถึงอภิปรายถึงเครื่องมือที่เหมาะสมในการทำงาน ตลอดจนทิศทางการพัฒนางานด้านเด็กที่กระทำความผิดจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรนำมาศึกษาอันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาทิศทางการทำงานที่มีประสิทธิภาพต่อไป ทั้งนี้ ผลการศึกษาสามารถนำมาวิเคราะห์และจำแนกการนำเสนอเป็น 4 ส่วน ได้แก่ (1) ผู้ใช้บริการที่ไม่สมัครใจ: ความหมายและความเข้าใจเบื้องต้น (2) เด็กที่กระทำความผิด: ขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็น

หน่วยบริการ และพื้นที่การทำงาน (3) การทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด: เครื่องมือที่เหมาะสมในการทำงาน และ (4) ทิศทางการพัฒนา: ข้อเสนอแนะต่อการทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด ดังแสดงในภาพที่ 1 และมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 สรุปสาระสำคัญและความเชื่อมโยงของงานสังคมสงเคราะห์กับกลุ่มเป้าหมายเด็กที่กระทำความผิด (ที่มา: การสังเคราะห์ข้อมูลของผู้เขียน)

1. ผู้ใช้บริการที่ไม่พอใจ: ความหมายและความเข้าใจเบื้องต้น

“ผู้ใช้บริการที่ไม่พอใจ” คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับนักสังคมสงเคราะห์ตามที่กฎหมายกำหนดให้เข้าสู่กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ อาทิ ครอบครัวในระบบคุ้มครองเด็ก ผู้ใช้บริการด้านสุขภาพจิต ผู้ใช้สารเสพติด เด็กที่กระทำความผิด คนพิการ ผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคสมองเสื่อม เด็กที่มีปัญหาด้านการขาดเรียน และผู้ที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้ใช้บริการที่ไม่พอใจ คือ ผู้ใช้บริการที่ถูกบังคับหรือได้รับคำสั่งให้ต้องทำงานร่วมกับผู้ประกอบวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ เนื่องด้วยคำสั่งทางกฎหมายหรือคำสั่งศาล ทั้งนี้ หากพิจารณาในเชิงลึกจะพบว่า ผู้ใช้บริการที่ไม่พอใจเป็นผลกระทบที่เกิดมาจากอุดมการณ์ทางการเมือง โครงสร้างทางสังคม และผลจากแนวปฏิบัติที่สร้างคนบางกลุ่มให้เป็นผู้ใช้บริการที่ไม่พอใจ (Smith, 2020; Trotter et al., 2020; Wilkinson et al., 2011) อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่มุมหนึ่ง

ผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจ ซึ่งถูกบังคับตามกฎหมายให้เข้าสู่กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ เมื่อได้เข้าสู่กระบวนการสังคมสงเคราะห์และผ่านกระบวนการให้ความช่วยเหลือ ได้รับคำแนะนำปรึกษา ในท้ายที่สุดแล้ว อาจเป็นผู้ให้บริการที่สิ้นสุดกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์นี้โดยสมัครใจก็เป็นได้ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ให้บริการสามารถที่จะกลับคืนสู่สังคมและกลับไปใช้ชีวิตได้แบบคนทั่วไปอย่างปกติสุข (Trotter et al., 2020)

กล่าวโดยสรุป ผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจ (Involuntary clients) คือ ผู้ที่ถูกบังคับหรือได้รับคำสั่งให้ต้องทำงานร่วมกับผู้ประกอบวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากคำสั่งทางกฎหมายหรือคำสั่งศาล ดังนั้น การทำงานสังคมสงเคราะห์กับกลุ่มผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจ จึงเป็นงานที่สลับซับซ้อน ซึ่งต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการทำงานตามสถานการณ์ รวมถึงบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์บนฐานหลักการทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ อาทิ การเคารพในศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ การไม่เลือกปฏิบัติ การยอมรับในความแตกต่าง และไม่ตีตราผู้ให้บริการ (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดชกุลย์, 2565; De Jong & Berg, 2001; Jacobsen, 2013; Smith, 2020) รวมถึงการสื่อสารที่ชัดเจน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและการสร้างความไว้วางใจ นอกจากนี้ ต้องคำนึงถึงการปรับใช้ทักษะทางสังคมสงเคราะห์และเครื่องมือต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อบำบัด แก้ไข ฟื้นฟู ป้องกัน คุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ ตลอดจนส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพให้กลุ่มเป้าหมายได้รับประโยชน์สูงสุดจากงานสังคมสงเคราะห์

2. เด็กที่กระทำความผิด: ขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็น หน่วยบริการ และพื้นที่การทำงาน

ตามที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่า กลุ่มผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจนั้นมีอยู่อย่างหลากหลายกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้เขียนได้พิจารณาเลือก “เด็กผู้กระทำความผิด” ซึ่งหมายถึง เด็กหรือเยาวชนที่ได้กระทำการใด ๆ อันเป็นความผิดตามกฎหมายอาญา ไม่ว่าจะเป็นความผิดเล็กน้อยหรือร้ายแรงก็ตาม โดยรัฐจะใช้แนวทางพิเศษในการพิจารณาคดี ที่เน้นการฟื้นฟู ปรับพฤติกรรม และคืนเด็กสู่สังคมอย่างเหมาะสม มาเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การอภิปรายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็นกับกลุ่มเป้าหมาย หน่วยบริการ และพื้นที่การทำงาน ดังนี้

2.1 ขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็นกับเด็กที่กระทำความผิด

2.1.1 ด้านการบำบัด แก้ไข และฟื้นฟู (Treatment, correction and rehabilitation)

งานสังคมสงเคราะห์มีบทบาทสำคัญในการบำบัด แก้ไข และฟื้นฟูเด็กที่กระทำความผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักสังคมสงเคราะห์ที่ปฏิบัติงานในสังกัดกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม ทั้งสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ซึ่งมีหน้าที่หลักคือ การศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ข้อมูลของเด็กและเยาวชนทางด้านครอบครัว สังคม สภาพแวดล้อม รูปแบบการดำเนินชีวิต ฯลฯ และนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการวิเคราะห์ ดำเนินการจำแนกประเภทและวางแผนการให้การบำบัดฟื้นฟูเด็ก เยาวชนและครอบครัว เพื่อช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ทักษะ และเตรียมความพร้อมภายหลังปล่อยของเด็กให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในสังคม (อารีรัตน์ อติศัยเดชรินทร์, 2562) อีกทั้ง งานด้านการบำบัด แก้ไข และฟื้นฟูเด็กที่กระทำความผิดนั้น นักสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องมีการประสานงานกับทีมสหวิชาชีพ รวมถึงการประสานความร่วมมือเพื่อระดมทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ และทรัพยากรทางสังคม อาทิ วัสดุ อุปกรณ์ องค์ความรู้ ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวบุคคล กลุ่ม องค์กร และชุมชน เพื่อสนับสนุนให้การดำเนินงานด้านการบำบัด แก้ไข และฟื้นฟูเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุดต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด

2.1.2 ด้านการป้องกัน (Prevention)

งานด้านการป้องกันถือเป็นงานที่มีความท้าทายอย่างมาก เนื่องจากเป็นงานที่ต้องประสานความร่วมมือและลงพื้นที่เพื่อดำเนินการในเชิงรุกเป็นสำคัญ ผ่านการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่สถาบันต่าง ๆ ในสังคม อาทิ ครอบครัว โรงเรียน ชุมชนและสังคม ซึ่งถือว่าการดำเนินงานที่เน้นการป้องกันการกระทำผิดของเด็กได้เป็นอย่างดี (Waldfoegel, 2009) สอดคล้องกับแนวทางของประเทศต่าง ๆ ในระดับสากล เช่น สหรัฐอเมริกา สวีเดน เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ ออสเตรเลีย เป็นต้น ที่ได้ตระหนักถึงผลกระทบทั้งในระยะสั้นและระยะยาวจากการกระทำผิดของเด็ก ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับการป้องกันมากกว่าการแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะการเฝ้าระวังและติดตามเพื่อป้องกันการกระทำผิด รวมถึงป้องกันการกระทำผิดซ้ำ ซึ่งนับว่าเป็นการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ หรือเป็นการตัดไฟตั้งแต่ต้นลม จึงกล่าวได้ว่า งานด้านการป้องกันเป็นประเด็นท้าทายอย่างยิ่งต่อการทำงานสังคมสงเคราะห์ในยุคปัจจุบัน

2.1.3 ด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ (Protection)

งานด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิเด็ก ถือเป็นส่วนสำคัญตามหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน พ.ศ. 2491 (ค.ศ.1948) ซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับอย่างเสมอภาคกัน อีกทั้ง งานด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิเด็กอยู่ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) ซึ่งเป็นอนุสัญญาขององค์การสหประชาชาติ (UN) ที่ประเทศไทยได้ลงนามเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2535 และให้สัตยาบันในวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2535 โดยมีเป้าหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิเด็กในทุกด้าน ทั้งการมีชีวิต ความอยู่รอด การพัฒนา และการมีส่วนร่วม ทั้งนี้ อนุสัญญานี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้นานาชาติทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยได้ตระหนักและให้ความสำคัญเกี่ยวกับสิทธิเด็ก อันนำไปสู่การประกาศบังคับใช้กฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมกับเด็กในประเทศไทย โดยพบว่า สารสำคัญของงานสังคมสงเคราะห์ด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธินั้น สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กในประเด็นการคุ้มครองเด็กที่มีปัญหาความประพฤติหรือกระทำผิดทางอาญา กล่าวคือ มุ่งคุ้มครองให้เด็กที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดทางอาญาได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างไปจากผู้ต้องหาที่เป็นผู้ใหญ่ โดยให้ได้รับผลกระทบจากการต้องถูกดำเนินคดีและควบคุมตัวน้อยที่สุด สำหรับเด็กที่มีปัญหาความประพฤติหรือกระทำผิดทางอาญาจะถูกคุ้มครองให้ได้รับโอกาสแก้ไข เยียวยาให้สามารถเติบโตเป็นพลเมืองดีของสังคม ภายใต้สมมติฐานว่าเด็กกระทำการใด ๆ เนื่องจากขาดวุฒิภาวะทำให้สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลผลักดันต่อความประพฤติของเด็ก (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ, 2553) ดังนั้น งานสังคมสงเคราะห์ด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิกับเด็กที่กระทำผิดจึงเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลให้เด็กสามารถเข้าถึงสิทธิที่ควรจะได้รับ รวมถึงการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิให้เด็กที่กระทำผิดได้รับการปฏิบัติตามกระบวนการต่าง ๆ อย่างถูกต้องและเหมาะสม

2.1.4 ด้านการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ (Promotion)

งานสังคมสงเคราะห์ในขอบเขตด้านการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกับเด็กที่กระทำผิด ถือเป็นกระบวนการสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างให้เด็กที่กระทำผิดได้พัฒนาตนเอง ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตใจ ผ่านการฝึกอบรม การได้รับคำปรึกษา การทำกิจกรรมต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยสนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กที่กระทำผิดสามารถปรับตัวกลับคืนสู่สังคมและดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข อันจะนำไปสู่การลดความเสี่ยงที่จะกระทำผิดซ้ำ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในเชิงลึกจะพบว่า การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกับเด็กที่กระทำผิดนั้นมีความสอดคล้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์

อย่างมากมาย จึงกล่าวได้ว่า การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกับเด็กที่กระทำความผิดเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานการต่อยอดไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน

จากขอบเขตการทำงานในเชิงประเด็นกับเด็กที่กระทำความผิด สะท้อนให้เห็นว่า นักสังคมสงเคราะห์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยึดมั่นในหลักการ เทคนิค ทักษะ แนวคิดและทฤษฎีทางสังคมสงเคราะห์ ตลอดจนต้องอาศัยการทำงานที่วิริยะ บัณฑิตการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี การสร้างความไว้วางใจ การสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการให้ความช่วยเหลือได้อย่างเหมาะสม (Trotter, 2014) ซึ่งเหล่านี้ล้วนเชื่อมโยงกับปรัชญาทางวิชาชีพ สังคมสงเคราะห์อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับแนวคิดการปฏิบัติงานด้วยฐานความเข้มแข็งและการเสริมพลังอำนาจ ที่เน้นให้ประชาชนกลับมามีพลังอำนาจ ตระหนักในศักยภาพของตนเอง บนฐานแนวคิดสิทธิมนุษยชน ผ่านการสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับประชาชนผู้ให้บริการ เพื่อนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเปลี่ยนผ่านให้เกิดความเสมอภาค เท่าเทียม ลดความเหลื่อมล้ำ และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงบริการต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง เป็นธรรม และยั่งยืน

2.2 ขอบเขตการทำงานในเชิงหน่วยบริการ

หน่วยบริการที่เกี่ยวข้องกับเด็กที่กระทำความผิด สามารถสรุปโดยแบ่งตามบทบาทหน้าที่ของการดำเนินงานได้ดังต่อไปนี้ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ, 2553)

2.2.1 ด้านสาธารณสุข

หน่วยบริการที่รับผิดชอบหลัก ได้แก่ หน่วยบริการในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข เช่น กรมสุขภาพจิต โรงพยาบาลศูนย์ โรงพยาบาลทั่วไป เป็นต้น ซึ่งทำหน้าที่ในการส่งเสริมด้านสุขภาพอนามัย นอกจากนี้ ยังมีหน่วยบริการในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ด้วย ซึ่งทำหน้าที่เป็นหน่วยสนับสนุนและสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือเด็ก เพื่อให้ได้รับบริการทางสังคมตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

2.2.2 ด้านการพัฒนาและการศึกษา

หน่วยบริการที่รับผิดชอบหลัก ได้แก่ หน่วยบริการในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ (สสร.) สถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (สอศ.) เป็นต้น ซึ่งทำหน้าที่จัดการเรียนการสอน ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ รวมถึงการศึกษานอกระบบ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับเด็กและประชาชนทุกคน นอกจากนี้ ยังมีหน่วยบริการภายใต้สังกัดกระทรวงอื่น ๆ ที่ดำเนินการด้านการพัฒนาและการศึกษา เช่น หน่วยบริการในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงาน เป็นต้น

2.2.3 ด้านการปกป้องคุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิ

หน่วยบริการที่ทำหน้าที่ในการปกป้อง คุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิเด็กที่กระทำความผิด ได้แก่ หน่วยบริการในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เช่น กรมกิจการเด็กและเยาวชน เป็นต้น อีกทั้ง ยังมีหน่วยบริการในสังกัดของกระทรวงยุติธรรม ที่ดำเนินการในด้านการปกป้อง คุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิให้กับเด็กที่กระทำความผิด เช่น สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เป็นต้น นอกจากนี้ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงาน และกระทรวงศึกษาธิการ ก็มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับด้านการปกป้องคุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิสำหรับเด็กที่กระทำความผิดเช่นเดียวกัน

2.2.4 ด้านการมีส่วนร่วม

หน่วยบริการที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมด้านการมีส่วนร่วมของเด็ก ได้แก่ หน่วยบริการในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อาทิ บ้านพักเด็กและครอบครัว สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกระทรวงศึกษาธิการ

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าหน่วยบริการที่กล่าวมาข้างต้นต่างมีบทบาทที่มุ่งเน้นการบำบัด แก้ไข และฟื้นฟู (Treatment, correction and rehabilitation) การป้องกัน (Prevention) การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ (Protection) ตลอดจนการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ (Promotion) ของเด็กที่กระทำความผิดตามศักยภาพและบทบาทหน้าที่ของตนเอง ผ่านการทำงานที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งมีทั้งรูปแบบกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องและกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นใหม่ เพื่อมุ่งขับเคลื่อนและพัฒนาร่วมกับการประสานพลังและการระดมทรัพยากร อันนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อเด็กและเยาวชนในอนาคตต่อไป

2.3 ขอบเขตการทำงานในเชิงพื้นที่การทำงาน

หากกล่าวถึงขอบเขตการทำงานในเชิงพื้นที่การทำงาน โดยทั่วไปสามารถพิจารณาตามแหล่งที่ตั้งหรือตามสภาพภูมิประเทศได้ เช่น พื้นที่การทำงานในกรุงเทพมหานครกับต่างจังหวัด หรือพื้นที่การทำงานในส่วนกลางกับส่วนภูมิภาค เป็นต้น ซึ่งการกำหนดขอบเขตการทำงานลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรูปแบบของการคำนึงถึงสถานที่ตั้งเป็นหลัก ซึ่งอาจจะไม่พบความแตกต่างกันมากนัก เนื่องจากรูปแบบการบังคับใช้กฎหมายของประเทศไทยนั้นถูกบังคับใช้เหมือนกันในทุกพื้นที่ ดังนั้น เพื่อให้การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำเสนอขอบเขตการทำงานในเชิงพื้นที่มีความลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงขอนำเสนอการแบ่งขอบเขตการทำงานในมิติพื้นที่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 มิติพื้นที่เชิงสถาบันทางสังคม

เป็นการทำงานในบริบทที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม โดยมุ่งเน้นการพิจารณาไปในรายละเอียดของพื้นที่การทำงานกับหน่วยต่าง ๆ ในสังคม อาทิ

- **ครอบครัว** เป็นหน่วยพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ที่หล่อหลอม เลี้ยงดูเด็กและเยาวชนให้เติบโตมาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ
- **โรงเรียน** เป็นหน่วยที่ให้การศึกษาอบรม สั่งสอนกับเด็กและเยาวชน ดังนั้นการทำงานในเชิงรุกกับโรงเรียนจึงเป็นประเด็นท้าทายที่สำคัญ
- **ชุมชนและสังคม** เป็นหน่วยที่สามารถช่วยสอดส่อง ดูแล ป้องกัน รวมถึงพัฒนาเด็กและเยาวชน ซึ่งเปรียบเสมือนร่มคันใหญ่ที่คอยปกป้อง ดูแล ป้องกันภัยอันตรายและการปฏิบัติตัวที่ไม่ดีของเด็ก นอกจากนี้ ชุมชนยังเปรียบเสมือนทุนทางสังคมและทรัพยากรสำคัญที่จะสามารถช่วยหนุนเสริมให้การทำงานสังคมสงเคราะห์ประสบผลสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

2.3.2 มิติพื้นที่เชิงความหลากหลายทางสังคม

นอกจากนี้ ประเด็นการพิจารณาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ถึงแม้ว่าการบังคับใช้กฎหมายหรือขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำงานสังคมสงเคราะห์ของแต่ละพื้นที่จะใช้กฎหมายหรือแนวปฏิบัติที่เหมือนกัน แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งควรจะต้องคำนึงและให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ร่วมด้วย เช่น ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ (ยะลา ปัตตานี นราธิวาส) ที่มีวัฒนธรรมมลายูมุสลิม

มีค่านิยมด้านศาสนาและจารีตที่เข้มแข็ง เด็กที่กระทำผิดอาจถูกตีตราทางสังคมรุนแรงในชุมชน ดังนั้น นักสังคมสงเคราะห์ต้องทำงานร่วมกับผู้นำศาสนา (โต๊ะอิหม่าม) ผู้นำชุมชน และครอบครัวด้วยความเข้าใจใน ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการฟื้นฟูเด็กอย่างเหมาะสม

3. การทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด: เครื่องมือที่เหมาะสมในการทำงาน

สังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพที่เน้นการปฏิบัติเป็นฐานที่ส่งเสริม สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การพัฒนาสังคม การบูรณาการศาสตร์ ศิลป์ และภูมิปัญญา อาศัยการประสานและจัดการทรัพยากร เพื่อแก้ไข ฟื้นฟู และดำเนินการในจุดที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับคน ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน สังคม ภายใต้กรอบมาตรฐานและจรรยาบรรณทางวิชาชีพ (IFSW, 2017 อ้างถึงใน กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2565) อีกทั้ง เราจะพบว่างานสังคมสงเคราะห์อยู่ในครรลองของปรัชญาปฏิบัตินิยม และ ปรัชญามนุษยนิยม ที่เน้นให้ความสำคัญกับคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน และการพิทักษ์สิทธิ ของประชาชนผู้ใช้บริการ ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กับกลุ่มเป้าหมายเด็กที่กระทำความผิด จึงจำเป็นต้องใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการทำงานซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย เพื่อให้เกิดประโยชน์ สูงสุดต่อผู้ใช้บริการ ในส่วนนี้ผู้เขียนจึงยกตัวอย่างนำเสนอบางเครื่องมือที่เหมาะสมและมีความสำคัญในการ ทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด ดังนี้

3.1 กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์

ถือเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำงานสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากกระบวนการทาง สังคมสงเคราะห์เปรียบเสมือนเครื่องมือชิ้นใหญ่ที่มีเครื่องมืออื่น ๆ อยู่ภายใต้เครื่องมือชิ้นนี้ โดยกระบวนการ ทางสังคมสงเคราะห์ สามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ (ระพีพรรณ คำหอม, 2556; อภิญา เวชชัย, 2559)

3.1.1 การแสวงหาข้อเท็จจริง (Fact finding) เป็นการสำรวจเบื้องต้น เพื่อค้นหา ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ การสัมภาษณ์ การพูดคุย การสังเกต การศึกษา จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการแสวงหาข้อเท็จจริงนี้ถือเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญในการทำงานสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากนักสังคมสงเคราะห์จะต้องมีการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อเด็กที่กระทำความผิด รวมถึงต้องรู้จักใช้ เทคนิคและทักษะที่เหมาะสม เพื่อให้เด็กที่กระทำความผิดให้ความร่วมมือ

3.1.2 การประเมิน (Assessment) ในขั้นนี้พิจารณาจากความครอบคลุมในการนำข้อเท็จจริง ที่ได้มาประเมิน วิเคราะห์ วินิจฉัย เพื่อค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริง ในสาระสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ การประเมินสภาวะกายจิตสังคม การประเมินสภาวะครอบครัว การประเมินความเสี่ยง และการประเมินความ ต้องการ

3.1.3 การวางแผน (Planning) นักสังคมสงเคราะห์จะทำงานร่วมกับเด็กที่กระทำความผิด และทีมสหวิชาชีพ เพื่อหาทางเลือกหรือแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาให้ตรงกับความต้องการและ ศักยภาพของเด็กที่กระทำความผิด ซึ่งขั้นตอนนี้เด็กที่กระทำความผิดจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การกำหนดทางเลือก และการตัดสินใจในการเลือกแนวทางที่เหมาะสม โดยมีนักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ให้ คำแนะนำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์

3.1.4 การดำเนินการ (Intervention/Implementation) เป็นขั้นตอนที่ นักสังคม สงเคราะห์ต้องดำเนินการหลังการวางแผนร่วมกับผู้ใช้บริการแล้ว ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงให้เด็กที่

กระทำความผิดได้พัฒนาไปในทางที่ดีกว่าเดิม ทั้งนี้ นักสังคมสงเคราะห์จะเป็นผู้จัดหาหรือระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการดำเนินการช่วยเหลือมากที่สุด โดยมุ่งเน้นให้เด็กที่กระทำความผิดสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ นำไปสู่การกลับคืนสู่สังคมและดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข

3.1.5 การติดตามและประเมินผล (Evaluation and follow-up) เป็นขั้นตอนที่นักสังคมสงเคราะห์จะต้องติดตามผลการดำเนินการช่วยเหลือว่าเป็นไปตามแผนหรือไม่ และเมื่อการดำเนินการช่วยเหลือเด็กที่กระทำความผิดสิ้นสุดลงแล้ว นักสังคมสงเคราะห์จะต้องมีการประเมินผลกระบวนการทำงานทางสังคมสงเคราะห์เพื่อตรวจสอบว่า บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการทำงานอย่างไร เพื่อจะได้นำมาปรับปรุง แก้ไขการดำเนินงานต่อไป

3.2 แผนผังครอบครัวหรือสาแหรกครอบครัว (Genogram or family tree)

เป็นเครื่องมือที่แสดงถึงความสำคัญทางด้านความผูกพันเชิงอารมณ์ สังคม ระหว่างสมาชิกครอบครัวหรือหน่วยสังคม ซึ่งเด็กที่กระทำความผิดนั้นเกี่ยวข้อง โดยแผนผังครอบครัวจะช่วยให้ นักสังคมสงเคราะห์สามารถประเมินระดับความสัมพันธ์ ความผูกพัน หรือความใกล้ชิดของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และสะท้อนข้อมูลบางอย่างกลับไปสู่เด็กที่กระทำความผิดหรือผู้ใช้บริการ เช่น การทบทวนความสัมพันธ์ของสมาชิกย้อนหลังทั้งสามชั่วอายุคน อาจทำให้ตระหนักถึงญาติพี่น้องที่ไม่ได้นึกถึงหรือห่างหายไปแต่ยังมีความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งอาจกลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่ช่วยเหลือ/แก้ไขปัญหาความต้องการได้ ทั้งนี้ เทคนิคการเขียนแผนผังครอบครัวหรือสาแหรกครอบครัวที่ดี ควรให้เด็กที่กระทำความผิดมีส่วนร่วมในการเขียนหรือตรวจสอบความถูกต้องด้วย เพื่อจะได้เป็นการทบทวนความสัมพันธ์กับครอบครัว นอกจากนี้ การใช้เครื่องมือดังกล่าวยังช่วยทำให้เกิดความกระจ่างชัดในการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบและชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3.3 การเยี่ยมบ้าน

เป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญสำหรับการทำงานสังคมสงเคราะห์กับเด็กที่กระทำความผิด โดยนักสังคมสงเคราะห์สามารถนำวิธีการเยี่ยมบ้านมาใช้ในกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนในการแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมนอกเหนือจากการสัมภาษณ์ การสังเกตของนักสังคมสงเคราะห์ต่อเด็กผู้กระทำความผิด ขั้นตอนการติดตามประเมินผลภายหลังการให้บริการ ขณะเดียวกันการเยี่ยมบ้านไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือในการแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมดังที่กล่าวมาเท่านั้น ทว่าการเยี่ยมบ้านสามารถส่งผลให้เกิดกระบวนการช่วยเหลือหรือการให้บริการ (Implementation) แก่เด็กที่กระทำความผิดหรือผู้ใช้บริการและครอบครัวให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นด้วย (ปริยานุช โชคธนวิชย์, 2558)

จากข้อมูลที่น่าเสนอข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าเครื่องมือในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ดังกล่าวเปรียบเสมือนเครื่องมือที่จับต้องได้และให้หลักคิดในการทำงาน อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่มุมหนึ่ง อนุสัญญาเด็ก ตลอดจนนโยบาย กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ก็ถือเป็นเครื่องมืออีกรูปแบบหนึ่งที่อาจไม่สามารถจับต้องได้ แต่เป็นเครื่องมือที่ในรูปแบบที่ให้แนวปฏิบัติในการทำงานสังคมสงเคราะห์กับเด็กผู้กระทำความผิดเฉกเช่นเดียวกัน

4. ทิศทางการพัฒนา: ข้อเสนอแนะต่อการทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด

ปัจจุบันปัญหาเด็กและเยาวชนกระทำความผิด เป็นปัญหาหนึ่งที่สังคมไทยต่างเป็นกังวลกับปัญหาดังกล่าว ที่มีแนวโน้มที่รุนแรงและมีจำนวนมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นข้อท้าทายสำคัญต่อการทำงานสังคมสงเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับเด็กที่กระทำความผิด ทั้งนี้ จากการศึกษาทบทวนรายงานและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนจึงเสนอ

แนวทางต่อการขับเคลื่อนงานสังคมสงเคราะห์กับกลุ่มเป้าหมายเด็กที่กระทำความผิด อันจะนำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการดำเนินงานด้านนี้ในอนาคต โดยแบ่งทิศทางการพัฒนาออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับระดับมหภาคและจุลภาค ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 ระดับมหภาค

4.1.1 การส่งเสริมการสร้างและพัฒนาเครือข่ายในการทำงาน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ตลอดจนเครือข่ายชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาอาจมีการดำเนินการอยู่บ้างแล้ว อย่างไรก็ตาม ควรมีการพัฒนาให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ทั้งนี้ การสร้างและพัฒนาเครือข่ายในการทำงานเป็นหนึ่งในรูปแบบการส่งเสริมให้นำทุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ และเป็นอีกหนึ่งวิธีการที่จะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น อันเนื่องมาจากเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในด้านประสบการณ์ การส่งต่อการทำงาน และการประสานความร่วมมือที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้น

4.1.2 การพัฒนานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาจากงานวิจัยของ เสาวนีย์ สงวนกลิ่น (2557) ได้สะท้อนให้เห็นว่า การบังคับใช้กฎหมายกับการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชนยังไม่มีความเหมาะสม ขาดประสิทธิภาพ และลักษณะของกฎหมายยังส่งผลกระทบต่อกระทำความผิดซ้ำของเด็กและเยาวชนอันเนื่องมาจากปัญหาช่องว่างของกฎหมาย สำหรับแนวทางการพัฒนานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ (1) ควรมีการแก้ไขกฎหมายให้มีความเป็นปัจจุบันสอดคล้องกับบริบททางสังคมและมีสภาพการบังคับใช้ที่เหมาะสม (2) ควรมีการแก้ไขกฎหมายให้มีความชัดเจน โดยเฉพาะนโยบายที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกต่อการให้ออกาสกับเด็กที่กระทำความผิด เพื่อให้เด็กสามารถกลับคืนสู่สังคมและดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข และ (3) ควรมีการแก้ไขกฎหมายเพิ่มหน่วยงานที่จะเข้ามาดูแลเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด ในส่วนที่ต้องมีการคุมประพฤติ เพื่อเป็นการควบคุม สอดส่อง ติดตามและดูแลพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด

4.2 ระดับจุลภาค

4.2.1 การดำเนินงานที่เน้นด้านการป้องกัน เป็นแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องกับการทำงานในเชิงรุกเป็นสำคัญ ซึ่งเน้นการสร้างรากฐานให้มั่นคง อีกทั้ง เป็นรูปแบบการทำงานโดยตรงกับพื้นที่ผ่านการให้ความรู้แก่ครอบครัว โรงเรียน และชุมชน เพื่อป้องกันการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ การทำงานในเชิงรุกกับสถาบันทางสังคม อาทิ ครอบครัว โรงเรียน และชุมชนเป็นประเด็นท้าทายที่สำคัญ เนื่องจากสถาบันเหล่านี้มีความใกล้ชิดกับเด็ก ซึ่งหากสามารถพัฒนาการทำงานในเชิงรุกให้เพิ่มมากขึ้น ผู้เขียนเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่าจะช่วยส่งเสริมให้การทำงานสังคมสงเคราะห์กับเด็กที่กระทำความผิดมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลที่ดีกว่าเดิม เนื่องจากการสร้างฐานที่เข้มแข็งย่อมส่งผลให้การพัฒนาสามารถต่อยอดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

4.2.2 การพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ เครื่องมือในการทำงาน ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ส่งผลให้การพัฒนาและเพิ่มเติมองค์ความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอเป็นประเด็นท้าทายสำคัญ ด้วยเหตุนี้ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมด้านการงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การพัฒนาทั้งในมิติขององค์ความรู้ เครื่องมือ เทคนิค ทักษะในการทำงานสังคมสงเคราะห์ ตลอดจนการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการพัฒนาระบบงานจึงเป็นสิ่งที่ต้องตระหนักและให้ความสำคัญ

บทสรุป

ผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจ (Involuntary clients) คือ ผู้ที่ถูกบังคับหรือได้รับคำสั่งให้ต้องทำงานร่วมกับผู้ประกอบวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากคำสั่งทางกฎหมายหรือคำสั่งศาล ทำให้เด็กที่กระทำความผิด จึงถูกจัดเป็นหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจ ซึ่งถูกส่งต่อมาเพื่อเข้าสู่การทำงานสังคมสงเคราะห์ ด้วยเหตุนี้ การทำงานสังคมสงเคราะห์กับเด็กที่กระทำความผิดจึงต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ รวมทั้งต้องคำนึงถึงขอบเขตในการทำงานทั้งเชิงกลุ่มเป้าหมาย หน่วยบริการ และพื้นที่การทำงาน บนฐานหลักการทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ อาทิ การเคารพในศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน การไม่เลือกปฏิบัติ การยอมรับในความแตกต่าง ไม่ตีตราผู้ให้บริการ รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและการสร้างความไว้วางใจ อีกทั้ง ต้องคำนึงถึงการปรับใช้ทักษะทางสังคมสงเคราะห์และเครื่องมือต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อบำบัด แก้ไข พื้นฟู ป้องกัน ค้ำครองและพิทักษ์สิทธิ ตลอดจนส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพให้กลุ่มเป้าหมายได้รับประโยชน์สูงสุดจากงานสังคมสงเคราะห์

นอกจากนี้ ประเด็นพิจารณาสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เมื่อกลุ่มเป้าหมายผู้ให้บริการที่ไม่สมัครใจคือเด็กที่กระทำความผิด สถาบันที่จะส่งเสริมและเยียวยาเด็กได้ดีที่สุดก็คือ ครอบครัว ในทางกลับกัน หากบางกรณีครอบครัวไม่ใช่พื้นที่ที่ปลอดภัย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีส่วนอื่นเข้ามาทำหน้าที่แทน เช่น โรงเรียน ชุมชนและสังคม เป็นต้น ดังนั้น ทิศทางการพัฒนาการทำงานกับเด็กที่กระทำความผิด อาทิ การทำงานในเชิงรุก การพัฒนาองค์ความรู้/ทักษะในการทำงาน การสร้างและพัฒนาเครือข่ายในการทำงาน ตลอดจนการพัฒนา นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสมจึงเป็นประเด็นท้าทายสำคัญที่ควรส่งเสริมให้นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2561). *รายงานสถิติคดี*. กรุงเทพฯ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน.
- กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2566). *รายงานสถิติคดี*. กรุงเทพฯ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดุษย์. (2565). *ปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: บริษัท พรักหวานกราฟฟิก จำกัด.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, วสันต์ เหลืองประภัสร์ และปานรัตน์ นิมิตกุล. (2553). *การปรับเปลี่ยนกลไกเชิงสถาบันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการทำงานด้านเด็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: กองพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น.
- ปริญญ์ โชคธนวนิชย์. (2558). การเยี่ยมบ้านในงานสังคมสงเคราะห์สุขภาพ: แนวคิดพื้นฐานเพื่อการปฏิบัติงาน. *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 23(2), 126-150.
- ระพีพรรณ คำหอม. (2556). *หลักการและกระบวนการสังคมสงเคราะห์จุลภาค*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสาวนีย์ สงวนกลืน. (2557). การบังคับใช้กฎหมายกับการกระทำความผิดซ้ำของเด็กและเยาวชน. *วารสารกระบวนการยุติธรรม*, 7(3), 121-137.

- อภิญา เวชชัย. (2559). แนวทางการเขียนรายงานการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพของนักสังคมสงเคราะห์. ใน อัญมณี บุรณกานนท์ (บ.ก.), *ความรู้พื้นฐานด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์* (น. 216-229). กรุงเทพฯ: หจก.เทพเพ็ญวานิชย์.
- อารีรัตน์ อติชัยเดชรินทร์. (2562). ข้อท้าทายงานสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชนต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกและเยาวชนกระทำผิดซ้ำ. ใน ฤชงค์ เสนานุช (บ.ก.), *สิทธิและความเสมอภาค: ความท้าทายของสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนผ่าน. การสัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครบรอบ 65 ปี* (น. 194-205). กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- De Jong, P., & Berg, I. K. (2001). Co-constructing cooperation with mandated clients. *Social Work*, 46(4), 361-374.
- Jacobsen, C. A. (2013). *Social Workers Reflect on Engagement with Involuntary Clients*. Retrieved November 20, 2023, from https://sophia.stkate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1200&context=msw_papers
- Smith, M. (2020). Recognizing strategy and tactics in constructing and working with involuntary social work clients. *Australian Social Work*, 73(3), 321-333.
- Trotter, C. (2014). *Working with Involuntary Clients: A Guide to Practice*. London: Routledge.
- Trotter, C., Rooney, R., & Rooney, G. D. (2020). Strategies for work with involuntary clients. *Australian Social Work*, 73(3), 263-266.
- Waldfoegel, J. (2009). Prevention and the child protection system. *The Future of children*, 19(2), 195-210.
- Wilkinson, H., Smith, M., & Gallagher, M. (2011). *Engaging with involuntary service users in social work: Good practice guide*. Retrieved November 22, 2023, from <https://www.gloucestershire.gov.uk/media/bahb3ftz/good-practice-guide-involuntary-service-users.pdf>